سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵان لە ئەمریکا.. رەزا شوان

ئەدەبیاتی منداڵان لە جیهاندا، مێژوویەکی فراوان و گەورە و شکۆمەند و دەوڵەمەندی هەیە. دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی حەڤدەیەم. کاتێک کە دەقە ئەدەبییە سەرەتاییەکان، تا چەند سەدەیەک لە شێوازی فێرکردن و ڕێنمایی و ئامۆژگاری و ڕێزگرتن لە داب و نەریت و لە بەهاکانی کۆمەڵ و ئاین بوون. بە شێوەیەکی گێڕانەوەی زارەکی بوون و سوودیان لە ئەفسانەییە فۆلکلۆرییەکان وەردەگرت. تا داهێنانی دەقی چاپکراو لە سەدەی حەڤدەدا. کە لە سایەی داهێنانی ئامێری چاپکردنەوە، شۆڕشێکی چاپکردن و بڵاوکردنەوەی کتێب پەرپا بوو، کتێبی چاپکراوی منداڵانیشی گرتەوە.
لە سەدەی نۆزدەدا، ئەدەبیاتی منداڵان گۆڕانکارییەکی گرنگی بە خۆیەوە بینی، لە دابین کردنی وانەکانی ژیان بۆ منداڵان. منداڵان و گەورەساڵانیش چێژێکی زۆریان لەو چیرۆکە ئەفسانەییە چاپکراوانە وەردەگرت کە لە هەموو ئەوروپا و ئەمریکادا بڵاوبوونەوە. لەوانەش بۆ نموونە چیرۆکە (ئەفسانەییەکانی ئەزۆپ) ی یۆنانی. (چیرۆکەکانی ماڵەوە)ی (برایانی گریم)ی ئەڵمانی، (چیرۆکە ئەفسانەییەکان) ی (هانز کریستیان ئەندەرسەن) ی دانیمارکی، کە بە (باوکی چیرۆکە ئەفسانەیەکانی جیهان بۆ منداڵان) ناودەبرێت. چیرۆکە ئەفسانەییەکانی (کلیلە و دیمنە)ی فەیلەسوفی هیندی (بەیدەبا). (چیرۆکەشیعرییە ئەفسانەکان) ی (لافۆنتین) ی فەرەنسی.

فاشتی هاریسۆن براوەی خەڵاتی مەدالیای کالدیکۆت (٢٠٢٤)

ئەدەبی منداڵان لە ئەمریکا:

ئەدەبی منداڵان لە ئەمریکادا، مێژوویەکی کۆنی نییە، بنەمایەکی

رەسەنی نەتەوایەتی نییە. لە سەدەکانی حەڤدە تا نۆزدە، لە ئەدەبی منداڵانی ئینگلتەرا و وڵاتانی تری ئەوروپا جیاناکرێتەوە. ئەو کۆچبەرانەی کە لە ئەوروپاوە، کۆچیان بۆ ئەمریکا کرد، چیرۆک و کتێبەکانی منداڵانی وڵاتەکانیان، لەگەڵ خۆیاندا بردیانیان بۆ ئەمریکا. بە دیاریکراویش لە سەدەکانی، حەڤدە و هەژدە و نۆزدەدا. ئەدەبی منداڵانی ئەمریکی پشتی بەو کتێبە هاوردووانە دەبەست و لێیانی وەردەگرت و لاسایی ئەدەبی منداڵانی ئەوروپایان دەکردەوە.
لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە، ئەدەبی منداڵانی ئەمریکی ڕێڕەوێکی نیشتمانی و ئاراستەیەکی سەربەخۆی گرتەبەر. بە شێوەیەکی خاکی دەستی پێکرد. پشتیان بە تواناکانی نووسەرانی خۆیان بەست. چەندین نووسەری داهێنەری ئەمریکی، ژنان و پیاوان، لە بواری ئەدەبیاتی منداڵاندا، ناوبانگیان دەرکرد و لەنێو نووسەرە گەورەکانی جیهانی ئەدەبیاتی منداڵاندا، پێگەیەکی بەرز و شایستەیان گرتووە. ناوبانگیان زریانی ئەتڵەسی تێپەڕاند و لە جیهاندا ناسراون. لە ئێستادا زۆرترین و ناساوترین نووسەرانی بواری ئەدەبیاتی منداڵان لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دان. ئەمریکا لە بواری ئەدەبی منداڵاندا زۆر پێشکەوتووە، زۆر لە پێشەوەی ئەو وڵاتە ئەوروپایانەشەوەیە، کە پێشتر پشتی پێیان دەبەست و لێیانی وەردەگرت و چاوی لێیان دەکرد. کەچی لە ئێستادا ئەو دەوڵەتانە چاو لە ئەدەبی منداڵانی ئەمریکا دەکەن. ئەدەبێکی مۆدێرزمی منداڵانیان هێناوەتە ئاراوە، تا لەگەڵ پێشکەوتن و خواست و خەون و هیواکانی منداڵانی ئەم سەردەمە و لەگەڵ گەشەکردنی ئاراستەکانی کۆمەڵگای نوێدا بگونجێت.
یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی ئەدەبی نوێی منداڵان لە ئەمریکادا، ئەوەیە کە جەخت لەسەر ئازادی و ڕێزگرتنی مرۆڤ و سەربەخۆیی و هانی پشتبەخۆبەستین دەکاتەوە. جیاوازیی لەوەشدا هەیە، کە گرنگی بە سروشت و بە داهێنان و ئافراندن دەدات. بە دەرچوون لەو شێوە و ڕێبازە کلاسیکییە باو و چەقبەستووانە و بە دروستکردنی کۆمیدی. ئەم شێوازە نوێیانە، ڕەنگدانەوەیان لە ئەدەبی منداڵان و مێرمندان هەبوو.
دوو خەڵات لە ئەمریکادا: ساڵانە بەخشینی خەڵاتی (مەدالیای نیوبەری). لە ساڵی (١٩٢١) دا بڕیار لەسەر ئەم خەڵاتە درا. لە ساڵی (١٩٢٢) وەوە تا ئێستا، ساڵانە لە لایەن (کۆمەڵەی کتێبخانەکانی ئەمریکی) یەوە. دەبەخشرێت بە باشترین نووسەری کتێبی ئەمریکی بۆ منداڵان، کە لە ساڵی

پێشوودا کتێبەکەی ب□ڵاوکراوەتەوە. خەڵاتی ئەمساڵی (٢٠٢٤) نیوبێری. بەخشیان بە کتێبی چیرۆکی (چاوەکان و ئەستەم) بۆ منداڵان. لە نووسینی (دیڤ ئیگەرز). پاڵەوانی چیرۆکەکەی سەگێکە بە ناوی (یوهانس). بابه‌تی چیرۆکەکە باس لە ئازادی و هاوڕێتی و لە جوانی دەکات.

نووسەری ئەدەبی منداڵانی ئەمریکی لویزا ئەلکۆت (١٨٨٢ – ١٨٨٨)

مەدالیای نیوبێری لە کانزای برونز دروستکراوە. لە دیوێکی ناوی نووسەرەکە و ساڵی برردن□و□ی خ□□اتک□ی لەسەری هەڵکۆڵراوە، لەسەر دیوەکەی تری، ناوی (کۆمەڵەی کتێبخانەکانی ئەمریکی) یە. ئەم خەڵاتە گەورەترین و کۆنترین خەڵاتە، لە ئەدەبی منداڵان لە ئەمریکادا، هاندانە بۆ داهێنانی (چیرۆک، شیعر، شانۆ، رۆمانی مێرمنداڵان) لە بواری ئەدەبیاتی منداڵان. خەڵاتی نیوبێری، وەک ر□□زلێنانێك بە ناوی یەکەم کتێفرۆشی کتێبی ئەدەبی منداڵان (جۆن نیوبێری: ١٧١٣ – ١٧٦٧) ی ئینگلیزی□وە ناونراوە. کە خاوەنی یەکەم کتێبخانەی منداڵان بوو لە جیهاندا.

لە ساڵی (١٩٣٧) ەوە. بڕیار لەسەر بەخشینی خەڵاتی (مەدالیای کال□دیکۆت) درا. کە لە زێڕ دروستکراوە، لەو ساڵەوە تا ئێستا، ساڵانە خەڵاتی (مەدالیای کال□دیکۆت) دەبەخشرێت بە باشترین هونەرمەندی و□نک□شی بواری کتێبی چیرۆکی وێنەیی بۆ منداڵان. لە هەمان رۆژی بەخشینی خەڵاتی نیوبێری پێشکەش دەکرێت. خەڵاتی ئەمسا□ی (٢٠٢٤) ی کال□دیک□ت، ب□خشیان ب□ و□نک□ش خاتوو (ڤاشتی هاریسۆن) بۆ کتێبی وێنەیی ساڵی پێشووی (بیگ) بۆ منداڵان.

خەڵاتی کال□دیک□ت و□ک ر□□زلێنانێک، بە ناوی هونەرمەندی و□نک□شی بەناوبانگی ئینگلیزی (راندۆڵف جەی کال□دیکۆت: ١٨٤٦ – ١٨٨٦) ناونراوە. ئەگەرچی خەڵاتی نیوبێری و کال□دیکوت، کۆنترین خەڵاتی کتێبی ئەدەب و کتێبی وێنەیی منداڵان□. ب□□ام تا ئێستا

هەمان مەرجیان هەیە، دەبێت نووسەر و وێنەکێشەکە بە ڕەسەن ئەمریکی بن.
شایەنی باسیشە لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا، ژمارەی نووسەرانی ژنان لە بوارەکانی ئەدەبیاتی منداڵاندا، زیاترن لە ژمارەی نووسەرانی پیاوان لەم بوارەدا.
وانەی چیرۆکی منداڵان، لە قوتابخانە بنەڕەتییەکانی ئەمریکادا، وانەیەکی هەفتانەی سەرەکییە. مامۆستایانی شارەزای زمان و شێوازی هونەری گێڕانەوەی چیرۆک بۆ منداڵان، ئەم وانەیە دەڵێنەوە. ئەم وانەیەش لەوە سەرچاوەی گرتووە، کە پەروەردەکاران و دەروونناسان، بڕوایەکی زۆریان بە گرنگی و بە ڕۆڵی چیرۆک هەیە، لە فێرکردن و لە پەروەردەکردنی دروست و لە پێشکەوتنی زمانی منداڵان.

مەدالیای نیوبەری بۆ باشترین کتێبی ئەدەبی منداڵانی ئەمریکی

ئاماژە بە ناوی هەندیک لە نووسەرانی ئەمریکا دەدەین، کە لە بواری ئەدەبیاتی منداڵاندا ناوبانگێکی جیهانیان هەیە. شاکارە ئەدەبییەکانیان وەریانگێڕاون بۆ سەر زۆربەی زمانەکانی جیهان. بە ملیۆنان دانەیان لێیان فرۆشتوون. لە چەند نووسینێکی پێشووترمدا، کە لە سایتەکان و لە گۆڤارەکاندا بڵاومکردوونەتەوە، بە درێژی باسی ژیان و باسی شاکارە ئەدەبییەکانی هەندێک لەم نووسەرە ئەمریکیانەم کردووە، کە لە بواری ئەدەبیاتی منداڵاندا، ناوبانگێکی جیهانیان هەیە و براوەی خەڵاتی نیوبەرین:
خاتوو فرانسیس هۆدسن بەرنێت، خاتوو لویزا مای ئەلکۆت، خاتوو ماری پۆپ ئۆسبەرن، خاتوو جودی بلۆم، مارک توین، خاتوو مارگرێت وایز براون، لیمان فرانگ بوم، جوبل تشانلر هاریس، سامۆیل گۆد ریچ، خاتوو ماری ئەم ئیبسن،… هتد.

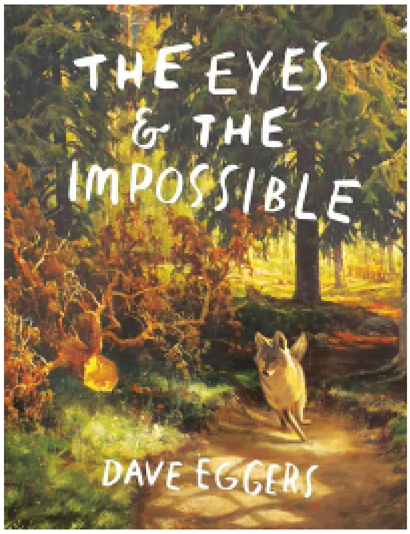

بەرگی کتێبی براوەی خەڵاتی نیوبێری (٢٠٢٤)

باسکردن لە ئەدەبیاتی منداڵان لە ئەمریکادا، باسکردنی زیاتر هەڵدەگرێت. بۆ ئەوەی زیاتر تێشک بخرێتە سەر چەند لایەنێکی تری ئەدەبی منداڵانی ئەمریکی، کە من لەم کورتە نووسینەدا باسم لێیان نەکردوون.

(*) بۆ نووسینی ئەم باتە، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی وەرگرتووە.

دوبەی: ٢٠٢٤

رەزا شوان